

ביאורים

מתן תורה, נתינת התורה לעם ישראל וירידתה של התורה לעולם הגשמי היו חידוש גדול מאוד ודבר שקשה לתפוס ולהבין. התורה היא חכמה אלוהית עליונה ועמוקה מאד, שככל שמעמיקים בה מגלים יותר ויותר עד כמה היא עמוקה ורחוקה מהשגתנו. ולכן קשה לנו להבין מדוע החליט בורא עולם לתת אותה לעולם הגשמי והמוגבל שלנו.

זכינו, עם ישראל, והפלא העצום הזה קרה. בורא עולם החליט להפקיד בידינו את התורה שהיא 'חמדה גנוזה' שבורא עולם משתעשע בה. כשנתן הקב"ה את התורה לעולם, הוא קבע שלומדי התורה הם גם אלה שיכריעו בכל דבר כיצד לנהוג על פי הבנתם בתורה מכוח שכלם האנושי, כלומר נתינת התורה לעולם כוללת גם את הקביעה כיצד לפסוק בכל דבר. קביעה זו נמסרה לחכמי ישראל ובראשם לבית הדין הגדול שבלשכת הגזית, שהם אלה שתפקידם להכריע בשאלות הקשות שחכמי ישראל מסתפקים בהם.

קביעה זו היא קביעה כה חזקה עד שאפילו אם יתברר לנו על ידי בת קול או נביא שהכרעת חכמי ישראל אינה מתאימה לאמת ההלכתית, אנו נלך דווקא לפי קביעתם של חכמי ישראל מפני שכך קבע הקב"ה כשנתן את ההכרעה בידם. ויותר מכך, גם כאשר חכמי התורה מסופקים ואינם יודעים כיצד להכריע, לא נשתמש בהכרעת הנבואה, מכיוון שהתורה כבר 'לא בשמים היא'. זו גם הסיבה, שלאחר פטירת משה, כאשר נשכחו הלכות רבות, אמר ה' ליהושע, שאי אפשר לגלות לו בחזרה את אותן ההלכות, והוא יוכל לחדשן רק בכוח לימודו.

כך נוכל להבין את דבריהם של חז"ל, שקבעו שכל מה שעתידיים לומדי התורה לחדש נאמר כבר למשה בסני. כל דברי התורה, על כל חלקיה ופרטיה, גם מה שאינו מוגדר כאמת ההלכתית הוא חלק מן התורה, ומה שנפסק להלכה, הוא מה שקבע הבורא שאותו ינהגו למעשה.

דברים יסודיים אלו, חשובים מאד במיוחד לאחר העיסוק שעסקה התורה במערכת המשפט ובתפקידיה, הכוללים את תיקונה הרוחני והגשמי של החברה, ואת המלחמה בעבודה זרה, מכיוון שהם עוסקים בסמכות התורנית של חכמי ישראל העומדת ביסודה של מערכת בתי המשפט של עם ישראל.

הרחבות

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

איך נאמר שכלם נאמר למשה מפי הגבורה, ומי איכא ספיקא קמי שמיא. ביחס למחלוקת בית שמאי ובית הלל אמרה הגמרא: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן" [עירובין יג:]. על כך כתב הריטב"א: "שאלו רבני צרפת ז"ל, האיך אפשר שיהו שניהם דברי אלוהים חיים, וזה אוסר וזה מתיר. ותימצו, כי כשעלה משה למרום לקבל התורה, הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים (ארבעים ותשע סברות) לאיסור ומ"ט פנים להיתר, ושאל להקב"ה על זה, ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור, ויהיה הכרעה כמותם, ונכון הוא לפי הדרש. ובדרך האמת (חכמת הנסתר) יש טעם סוד בדבר" [ריטב"א שם]. על פי פירושו הראשון של הריטב"א, ניתן לפרש את דברי הגמרא במסכת חגיגה שהביא הר"ן כפשוטם: "כולן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא" - הקב"ה לימד את משה רבנו בסני גם את דעת בית הלל וגם את דעת בית שמאי.

במהר"ל מבואר שהאמר "אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן" נכון רק אם שתי הדעות מכוונות לסברות שקולות בחשיבותן להלכה, ולכן התעוררה השאלה: "מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן?". במחלוקת אחרות של חכמי ישראל, הדעות השונות אכן מבטאות צדדים אמיתיים, אולם ניתן לברר מתוכן את הצד המכריע להלכה. [באר הגולה א.].

שאלות לדין

לפי דברי הר"ן, חכמי הדור קובעים מה צווה משה בהר-סיני. האם זה אומר שהם גדולים יותר ממשה?

אם הכל נקבע לפי הסכמת אנשים שיכולים היום להחליט כך ומחר להחליט אחרת, האם זה אומר שאין אמת מוחלטת?

הצלחת הילה שושנה בת דינה הי"ו

התנהגות השופטים בספק

ואחר שהשלים מצות מנוי השופטים וכחם ויכלתם מהו, ומהו ראוי שישתדלו בו יותר, והוא: למחות זכר עבודה זרה והענש ממנה, התחיל לבאר אל השופטים אם יקרה להם בדבר ספק מה, איך יתנהגו, וצוה אליהם שינהגו בדבר ההוא על פי מה שיבררו בית דין הגדול העומד בלשפת הגזית, כאמרו (דברים יז ח-א): "כי פלא ממוך דבר למשפט וגו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו... על פי התורה אשר יורה ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", ובא בקבלת רבותינו זכרונם לברכה (ספרי דברים שופטים פסקא קנד): "אפלו אומרים לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין", כלומר: אפלו ברור לך הדבר שאין האמת בדברי הוראת הסנהדרין, אף על פי כן שמע אליהם, כי כן צוה ה' יתברך שנהג בדרכי התורה ומצוותיה כפי מה שיכריעו הם, [יספיו] לאמת או לא יספיו. וזה פענן רבי יהושע עם רבן גמליאל (ראש השנה כה א) שצוהו רבן גמליאל שיבוא במעותיו ביום הכפורים שחל להיות בחשבוננו, וכן עשה, שאחר שה' יתברך מסר ההכרעה אליהם, מה שיספיו הם הוא מה שצוה ה' יתברך בדבר ההוא. ועל זה אנו בטוחים במצוות התורה ובמשפטיה שאנו מקימים רצון ה' יתברך - כל זמן שנסמך על מה שיספיו בהם גדולי הדור.

והוא אמרם בריש "חגיגה" (ג א): "שמא תאמר הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין וכו' היאך אני למד תורה מעתה, תלמוד לומר (קהלת יב א): 'נתנו מרעה אחד' - כלן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל הפועשים, שנאמר (שמות כ א): 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמרו'". הנה באר: המטהרין והמטמאין, הפוסלים והמכשירים כלם אמרם מפי הגבורה, ואי אפשר, ולולי על צד שכתבנו, כי אחרי שדברי המטמאין והמטהרין הפכים בעצמם ואי אפשר ששניהם יספיו לאמת, איך נאמר שכלם נאמרו למשה מפי הגבורה, ומי איכא ספיקא קמי שמיא. אבל הענין על הדרך שכתבנו: שה' יתברך מסר הכרעות אלה לחכמי הדור וצוה שנמשך אחריהם, ונמצא שמה שיספיו הם בדבר מהדברים, הוא מה שצוהו משה מפי הגבורה.

וגם כן נאמין, שאם הספיו הפך מן האמת ונדע זה על ידי בת קול או נביא, אין ראוי לנו שנסור מהסכמת החכמים. וזה הוא ענין רבי אליעזר הגדול עם החכמים [בתנור] של עכנאי כמפורסם בפרק "הזהב" (בבא מציעא טז א-ב), שאף על פי שנתן אותות גדולים וחקים שהאמת בדבריו ויצתה בת קול מן השמים ואמרה: "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום", אף על פי כן כשלא רצה להסכים לדבריהם נמנו עליו וברכוהו, לפי שלא מסר ה' יתברך הכרעת ספקות התורה לנביא ולא לבת קול, אלא לחכמי הדור, וזהו שעמד רבי יהושע על רגליו ואמר (דברים לב): "לא בשמים הוא".

ומפרש עוד ב"תמורה" (טז א) שאין צריך לומר שאין ראוי לנו להמשיך אחר הנביאים הפך הסכמת החכמים, אבל גם אם יספקו החכמים בדבר מה, אין לנו שנקח באור הספק ההוא על פי נביא, אבל יותר טוב שישאר הדבר בספקו, שאמרו שם שבימי אבלו של משה נשתכחו שלש מאות הלכות, ואמרו לו ליהושע: שאל, ואמר להם: "לא בשמים הוא", ונאמר עוד שם, שעמדו עליו כל ישראל לסקלו, ואמר לו הקדוש ברוך הוא: "לומר לך אי אפשר, לך וטרדן במלחמה".

יספיו לאמת - יכונו לאמת. הגבורה - הקב"ה. ומי איכא ספיקא וכו' - וכי יש ספק אצל הקב"ה? נמנו עליו וברכוהו - נאספו החכמים והחליטו לנדונו. אבל - אלא. לומר לך - בנבואה מה ההלכה. טרדן - העסק אותם בענין אחר.

התורה נמסרה להכרעת חכמים

"לא בשמים היא"

אפילו כשספק לחכמים לא מקבלים מנביא

ביאורים

מצוות התורה מורות לאדם את הדרך. הן מראות לו כיצד יש לנהוג, מה כדאי לעשות וממה יש להתרחק. ברור לכולם שמי שילך בדרך של מצוות התורה, בוחר את הדרך הישרה והטובה, שהיא גם זאת שמאירה לאדם את הדרך ומראה לו לאן ללכת, והוא גם ניצול מהסכנות שבהליכה בדרכים לא טובות ולא נכונות.

אולם עדיין ישנן שתי גישות אפשריות, ביחס למבט על דרך הפעולה של מצוות התורה על האדם - גישה אחת סוברת שהקב"ה שציווה על קיום המצוות, ציווה אותנו לעשות את הפעולות המתאימות והרצויות ביותר שיכלות להיות ומכוח זה שהאדם זוכה לקיימן, הוא זוכה למעלה הגדולה שלהן. ואילו גישה אחרת סוברת שעיקר העניין שבקיום המצוות הוא עצם עשיית רצון ה', עצם זה שהאדם עושה את רצון הבורא, ולא הפעולה עצמה.

הוא אומר שאם נלך בדרך השנייה, שהגישה אל המצווה והבנתה הן רק דרך רצון ה' שבה, מובן מאוד שגם אם תהיה מציאות של טעות בהוראת חכמי ישראל, עדיין הפעולה שהאדם יעשה תפועל עליו באופן חיובי, ותמנע אותו מדברים שליליים, מכיוון שבטופו של דבר האדם עשה את רצון ה' ואין ערך לפעולה כשלעצמה. אולם הר"ן עצמו סובר כדרך הראשונה, שבעצם הפעולות טמונים הטוב או הרע, ואם כן קשה כיצד ייתכן שאנו סומכים על חכמי ישראל, העלולים חלילה לטעות.

הר"ן משיב שבכל דבר בעולם הזה יש סיכון מסוים, אולם אי אפשר להימנע ולא לעשות כלום בשל חששות אלו. לדוגמה יכול להיות מאכל שההיגיון אומר שראוי טוב לאכול אותו, והוא מוסיף בריאות. במצב זה, מבחינת ההיגיון, ודאי שראוי לאכול את אותו מאכל למרות שיתכן מקרה קיצוני שבו יתברר שאותו מאכל דווקא מזיק לאדם מסוים, בגלל סיבות מיוחדות השייכות אליו. כך גם בענייני המצוות, ההליכה אחרי הכרעתם של חכמי ישראל היא טובה וחשובה כל כך, ולכן היא שווה את הסיכון שחלילה הם יטעו. בהמשך יסיביר הר"ן, שבטופו של חשבון אין לחשוש גם ממקרים שכאלו.

הרחבות

• האם יש טעם למצוות?

אבל אחרי שאנחנו לא נבחר בזה הדעת. הר"ן סובר שיש טעם למצוות, גם אם לא תמיד אנו יודעים מה הטעם. לכאורה דבריו קשים שהרי הם מנוגדים לדברי המשנה האומרת שמי שאומר "על קן ציפור יגיעו רחמיך" (מתפלל שהקב"ה ירחם עלינו כמו שמרחם על הציפורים ואוסר ליטול את בניהן בעוד הם נמצאת בקן), משתקין אותו. לפי אחד הפירושים בגמרא הטעם הוא: "מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינו אלא גזירות" [מגילה כה.]. כלומר, מצוות שילוח הקן אינה באה מתוך רחמים על הציפור אלא מתוך גזירה אלוהית. מכאן משמע, שאין לחפש טעם עצמי למצווה שיהפוך אותה למועילה מצד עצמה.

תשובה לכך מביא הר"ן במקום אחר: "מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים והם אינם אלא גזרות כלומר שאינו רחמים במקום הזה (במצוות שילוח הקן) שהרי התיר הכתוב שחיתתן ואכילתן (של בעלי חיים) אלא גזירות כלומר שאינו מטעם הזה של רחמים ואין אנו יודעין טעמן" [פירוש על הרי"ף מגילה טז.].

הר"ן מוכיח מהיתר השחיטה שמצוות שילוח הקן אינה מפני שה' מרחם על הציפור. המתפלל ואומר שטעם המצווה הוא משום רחמי ה' - טועה ולכן צריך להשתיקו. אולם, סובר הר"ן, שגם לגזירה יש טעם, גם אם איננו יודעים אותו. (וראה בהקדמה לעולת רביה עמ' י').

שאלות לדין

האם לפי דברי הר"ן יכול להיווצר מצב בו אדם פועל לפי הדרכת חכמים בדבר מסוים, ואף על פי כן מרבה רוע בעולם?

אנו חיים כבר אלפיים שנה ללא סנהדרין, ולמרות כל המחלוקות נראה כי התורה נשארה מאוחדת. מדוע אם כן אנו זקוקים לסנהדרין?

לעילוי נשמת רחל בת אליעזר ברנד ע"ה

הקושי על הדעה שהתורה מנעה המזיק

וְהָנָה יֵשׁ כָּאֵן מִקּוֹם עֵינָיו, וְהוּא: כִּי זֶה רְאוּי שְׂיִמְשֶׁךָ עַל דַּעַת מִי שְׂיִחְשָׁב שְׂאִין טַעַם לְמִצְוֹת הַתּוֹרָה כְּלָל, אֲלָא כְּלָן נִמְשָׁכּוֹת אַחַר הַרְצוֹן לְבַד, וְלִפִּי זֶה, אַחַר שֶׁהַדְּבָר עֲצָמוֹ אֵינְנוֹ רְאוּי לְהִיּוֹת טָמֵא אוֹ טְהוֹר דְּרָךְ מְשָׁל, אֲבָל מֵה שֶׁטְּמָאָתוֹ אוֹ טְהוּרָתוֹ נִמְשָׁךְ אַחַר הַרְצוֹן לְבַד, הֵנָּה אִם כֵּן לִפִּי זֶה, הַדְּרָךְ הַנִּמְשָׁךְ - אַחַר כָּל מֵה שְׂיִנְחוּ בוֹ חֻכְמֵי הַדּוֹר, שְׂאִי אֶפְשֶׁר שְׂיִהְיוּ דְבָרֵיהֶם עַל הַפֶּךָ הָאֲמָת, וְאִי אֶפְשֶׁר שְׂיִמְשֶׁךָ מֵהֶעֱנִין הַהוּא בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ דְבָר מִגְּנָה כְּלָל. אֲבָל אַחֲרֵי שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא נִבְחַר בְּזֶה הַדַּעַת, אֲבָל נֶאֱמָר שֶׁכָּל מֵה שֶׁמְּנַעְתָּהּ הַתּוֹרָה מִמֶּנּוּ מִזִּיק אֲלֵינוּ וּמוֹלִיד רִשָּׁם רַע בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ וְאֵף עַל פִּי שְׂלֵא נִדַּע סִבְתּוֹ, לִפִּי זֶה הַדַּעַת, אִם כֵּן, כְּשִׂיִסְפִּימוֹ הַחֻכְמִים בְּדָבָר אֶחָד טָמֵא שֶׁהוּא טְהוֹר, מֵה יִהְיֶה, הֲלֹא הַדְּבָר הַהוּא יִזִּיק אוֹתָנוּ וְיִפְעַל מֵה שֶׁבְּטַבְעוֹ לִפְעַל, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהִסְפִּימוּ בוֹ הַחֻכְמִים שֶׁהוּא טְהוֹר. כְּאֵלוֹ יִסְפִּימוּ הַרוֹפְאִים עַל סֵם אֶחָד שֶׁהוּא שְׁוֹה, וְהוּא עַל דְּרָךְ מְשָׁל חֵם בְּמַעֲלָה רְבִיעִית, שְׂאִין סִפֵּק שְׂלֵא תִמְשָׁךְ פְּעֻלַּת הַסֵּם בְּגוֹף כִּפִּי מֵה שִׂיִסְפִּימוּ בוֹ הַרוֹפְאִים, אֲבָל כִּפִּי טַבְעוֹ בְּעֲצָמוֹ, כֵּן הַדְּבָר שֶׁאֶסְרָה לָנוּ הַתּוֹרָה מִצַּד שֶׁהוּא מִזִּיק בְּנִפְשׁוֹ, אִיךָ יִשְׁתַּנֵּה טַבְעֵ הַדְּבָר הַהוּא מִצַּד שֶׁהִסְפִּימוּ הַחֻכְמִים שֶׁהוּא מְתָר, זֶה אִי אֶפְשֶׁר רַק עַל צַד הַפְּלֵא. וְהִנֵּה רְאוּי אִם כֵּן יוֹתֵר שֶׁנִּמְשָׁךְ בְּזֶה עַל פִּי מֵה שְׂיִתְבָּרַר לָנוּ מִצַּד נְבִיא אוֹ בַּת קוֹל, שְׂעַל זֶה הַדְּרָךְ יִתְבָּרַר לָנוּ אֲמָתַת הַדְּבָר בְּעֲצָמוֹ.

הַתְּשׁוּבָה בְּזֶה: שֶׁהֶעֱנִין נוֹהַג בְּמִצְוָה הַזֹּאת בַּחֲק הַתּוֹרָה כְּמוֹ שְׂיִנְהַגוּ הַכַּחוֹת הַטַּבְעִיים בַּחֲק הַטַּבְעֵ, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהֵם הַטַּבְעוֹ בְּאֲדָם אוֹ בְּדָבָר הַטַּבְעִי אֶשֶׁר לוֹ הַכַּחוֹת הֵם לְצַרְךָ תְּקוּנוֹ, וּבְכָלֵל עַל הֶרֶב יִמְשָׁךְ מֵהֶם תְּקוּנוֹ, וְאֵף עַל פִּי כֵן, לִפְעָמִים וְעַל צַד הַזְּרוּת יִמְשָׁךְ מֵהַכַּחוֹת הֵם בְּעֲצָמָם הַפְּסָד, הַטַּבְעֵ לֹא נִשְׁמָר מִן הַהֶפְסָד, כִּי אִי אֶפְשֶׁר שְׂיִהְיֶה תְּקוּנוֹ בְּיוֹתֵר מִזֶּה. כֵּן הֶעֱנִין בְּשׁוֹה בַּחֲק הַמִּצְוָה הַזֹּאת, כִּי כְּמוֹ שֶׁה"כַּח הַמּוֹשֶׁךְ" הַטַּבְעֵ בְּאֲדָם כְּדִי שְׂיִמְשָׁךְ מִזוֹנוֹ וְאִי אֶפְשֶׁר לוֹ מִבְּלַעֲדֵיו, עַד שֶׁאִם יִבְטַל הַכַּח הַהוּא יָמוּת, וְעַם כָּל זֶה, הַכַּח הַמּוֹשֶׁךְ הַהוּא עִם הַיּוֹת שֶׁבָּרַב הֶעֱנִינִים אֵינְנוֹ מוֹשֶׁךְ כִּי אִם הַנְּאוֹת לְבַד, אֵף עַל פִּי כֵן לִפְעָמִים עִם הַנְּאוֹת הַהוּא יִמְשָׁךְ דְּבָר בְּלִתֵּי נְאוֹת יִתְיַלַּד מִמֶּנּוּ חֲלִי בְּרַב הַזְּמָן, וְהַטַּבְעֵ לֹא יִשְׁגִּיחַ עַל זֶה, אֲבָל עֵקֶר פְּנוּתוֹ הִיָּה עַל הַתְּקוּנוֹ הַכְּלָלִי הַנִּמְשָׁךְ תְּמִיד, וְלֹא יִקְפִּיד עַל הַהֶפְסָד הַנּוֹפֵל עַל צַד הַזְּרוּת, שְׂאִי אֶפְשֶׁר לְתַקֵּן עֲנִינּוֹ בְּיוֹתֵר מִזֶּה, כֵּן הֶעֱנִין בְּמִצְוָה זוֹ בְּשׁוֹה, שֶׁהַתּוֹרָה הַשְּׂגִיחָה לְתַקֵּן הַהֶפְסָד שֶׁהִיָּה אֶפְשֶׁר שְׂיִפְל תְּמִיד, וְהוּא הַדַּעַת וְהַמְחַלְקָת, וְשִׁתְעֵשֶׂה תּוֹרָה כְּשִׁתֵּי תּוֹרוֹת, וְתִקְנֶה הַהֶפְסָד הַתְּמִידִי הַזֶּה כְּשִׁמְסָרָה הַכְּרַעַת הַסְּפָקוֹת לְחֻכְמֵי הַדּוֹר, שְׂעַל הֶרֶב יִמְשָׁךְ מִזֶּה תְּקוּנוֹ וְיִהְיֶה מִשְׁפָּטָם צוֹדֵק, כִּי שְׂגִיאוֹת הַחֻכְמִים הַגְּדוֹלִים מְעֻטוֹת מִמִּי שֶׁהוּא לְמִטָּה מֵהֶם בְּחֻכְמָה, וְכֵל שֶׁכֵּן פֶּת הַסְּנֵהֲדָרִין הַעוֹמְדִים לִפְנֵי ה' יִתְבָּרַךְ בְּמִקְדָּשׁוֹ שֶׁשְׂכִינָה עִמָּהֶם, וְעַם הַיּוֹת שֶׁלְפָעֵמִים אֶפְשֶׁר שְׂעַל צַד הַפְּלֵא וְהַזְּרוּת יִשְׁגוּ בְּדָבָר מֵה, לֹא חֲשִׁשָׁה תּוֹרָה לְהֶפְסָד הַהוּא הַנּוֹפֵל עַל הַמְעַט, כִּי רְאוּי לְסַבֵּל אוֹתוֹ מִצַּד רַב הַתְּקוּנוֹ הַנִּמְשָׁךְ תְּמִיד, וְאִי אֶפְשֶׁר לְתַקֵּן יוֹתֵר מִזֶּה, כְּמוֹ שֶׁהוּא בַּחֲק הַטַּבְעֵ בְּשׁוֹה.

כִּי זֶה - מה שנתבאר שאנו מצווים ללכת אחר חכמים אף אם לא כיוונו לאמת. **אחר הרצון לבד** - כך ה' רצה ללא טעם. **שאנחנו לא נבחר בזה הדעת** - הר"ן חולק וסובר שדאי שיש למצוות טעם מחמתו נצטוונו בהם. **אבל** - אלא. **שוה** - טבעו ממוצע (פוסר) ואינו מזיק. **אבל** - אלא. **צד הזרות** - באופן חריג, לעיתים רחוקות יקרה. **לא נשמר** - אינו מוגן לגמרי. **בשוה** - באופן דומה. **ה"כח המושך"** - המושך את המזון בגוף. **הנאות** - הראוי לו. **מצוה זו** - לשמוע לדברי חכמים. **ועם היות** - ולמרות.

ביאורים

אחרי שהסברנו באריכות שההכרעה וההנהגה בדברי התורה נקבעת דווקא על ידי חכמי ישראל ולא על ידי הנביאים, ושכוח ההכרעה ניתן לחכמים אפילו אם הדבר יגרום שלא תתברר האמת, והאדם לא ינהג כפי שהיה ראוי, עולה מאליה השאלה אם לא היה עדיף מראש לתת את התפקיד הזה לנביאים, ושהם יעבירו לנו באופן ישיר מהבורא את ההכרעות הנכונות כפי שהן.

הר"ן מתמודד עם שאלה זו ונותן לה שלוש תשובות. הראשונה היא שנבואת הנביא אינה דבר תמידי, שהרי ישנם זמנים שהנביא אינו מקבל נבואה, ואילו ההכרעה כיצד לנהוג על פי התורה היא דבר שנצרך באופן תמידי. מעבר לזה, ישנן לפעמים תקופות שלמות שבהן עם ישראל נמצא בירידה, ולא זוכה לנבואה, ולפי זה, משיב הר"ן תשובה שנייה - שאם הייתה התורה נמסרת להכרעת הנביאים, לא היה מי שיכריע בידי התורה באותן התקופות. התשובה השלישית היא שבגלל מציאותם של כל מיני מכשפים ונביאי שקר, איננו יכולים להאמין לכל מי שיבוא ויאמר 'נביא אני', שהוא באמת אומר את דבריו בנבואה. מסיבה זו קבעה התורה שיש לבדוק דרך 'אות' או 'מופת', ולראות אם הם מתבצעים בשלמותם, אולם בדיקה זו אינה אמינה תמיד, ולעיתים גם לאחר זמן רב עדיין לא ברור לגמרי שהנביא הוא נביא אמת, ולא ייתכן שההכרעה בידי התורה תישען על אלה שקשה לבדוקם היטב.

אלא שעדיין לא נפתרה לגמרי ה'בעיה' שהציב הר"ן לעיל. הוא התקשה בכך שעלול להיות מצב שאדם יפעל על פי הכרעת חכמי ישראל, ועדיין יסבול מה'רעל' שבעשיית דברים שאינם על פי האמת של המצווה. על זה הוא עונה כאן שעצם המעלה הגדולה שבשמיעה לדברי החכמים, היא עצמה תרומם את האדם ותסיר את הרוע שבעשייה בלתי נכונה, אם קרה מקרה של טעות.

הרחבות

• נבואת החכמים

אֲשֶׁר לֹא סָר וְלֹא יָסוּר, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחֵנוּ עַל זֶה. הַנְּבוּאָה נִפְסְקָה אַךְ 'כַּת הַחֲכָמִים' מִמְּשִׁיכָה. הַגְּמָרָא אוֹמְרָת: "אָמַר רַבִּי אַבְדִּימִי דְמֵן חִיפָה: מִיּוֹם שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, נִיטְלָה נְבוּאָה מִן הַנְּבִיאִים וְנִיתְּנָה לַחֲכָמִים" (בבא בתרא יב.). מִסְבִּיר הַרְמַב"ן: "אִף עַל פִּי שְׁנִטְלָה נְבוּאָת הַנְּבִיאִים שֶׁהוּא הַמְרָאָה וְהַחֲזוֹן, נְבוּאָת הַחֲכָמִים שֶׁהִיא בְּדֶרֶךְ הַחֲכָמָה לֹא נִטְלָה, אֲלֵא יוֹדְעִים הָאֵמֶת בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁבְקִרְבָּם" (חידושי הרמב"ן שם). עַל רֵקַע דְּבָרָיו נִשְׁאַלְתָּ הַשְּׂאֵלָה, לְשֵׁם מָה נִצְרַכְתָּ רֹחַ הַקּוֹדֶשׁ בְּבִירוֹר הָאֵמֶת? מִסְבִּיר הַחֲת"ם סוֹפֵר: "רוּחַ ה' עַל עוֹסְקֵי תוֹרָה לְשִׁמְחָה, אֲשֶׁר זֹכִים לְכוּן הָאֵמֶת אֲפִילוֹ אִם לֹפִי טִבַּע חֲכָמָתָם לֹא יִשְׁיֶגּוּ יְדֵיהֶם תּוֹשִׁיָה כּוֹז, וּמְכַל מְקוֹם הַקִּב"ה בְּרוּב חֲסָדוֹ יִהְיֶה חֲכָמָה לַחֲכִימָא (נותן חכמה לחכם) לִפִּי שְׁעָה" [שו"ת חת"ס, אורח חיים רח]. הַחֲכָמִים זֹכִים לְקַבֵּל סִיוֵעַ מִן הַשְּׂמִימִים לְהוֹרֹת הַלֵּכָה וּלְכוּן לְאֵמֶת בְּמִקְרִים עֵמוּקִים וְקִשִּׁים הַדּוֹרְשִׁים הַכְרֵעָה. סִיוֵעַ אֲלוֹהֵי זֶה מִתְּגַלֶּה בְּדֶרֶךְ הַטִּבַּע - חֲכָמָת הַחֲכָמִים, וּמוֹבִטַח לָנוּ שְׁלֹא יִפְסֹק. עַל סִמְךָ דְּבָרִים אֲלוֹ עֵנָה רַבִּי חַיִּים מִצְאָנוּ לְמִי שֶׁטַעַן שָׂרְבִי חַיִּים בֶּן עֶטֶר כָּתַב אֶת חִיבוּרוֹ אֹרֵחַ חַיִּים שְׁלֹא בְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ: "וּלְכֹן בַּעַל אֹרֵחַ חַיִּים, נִשְׁמָתוֹ בְּגַזְזֵי מְרוֹמִים, בּוֹדֵאֵי חִיבֵר סִפְרוֹ בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ, אַךְ לֹא הוּא לְבָדוֹ, אֲלֵא כָל מַחְבֵּר אֲפִילוֹ בְּדוֹרֵינוּ, אִם הוּא רְאוּי לְכַךְ חִיבֵר סִפְרוֹ בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ, הִינּוּ שֶׁהַסְּכִים לְאֵמֶתִיהָ שֶׁל תּוֹרָה" [שו"ת דברי חיים, יורה דעה ב, קה].

שאלות לדיון

"שְׂאִין נְבוּאָת הַנְּבִיאִים... בְּעֵינֵינוּ שְׁלֹא יִהְיֶה אֲפֶשֶׁר שִׁפְּלָ בּוֹ סִפְקָ". אֲנוּ עֵדִים לְמִצִּיאוֹת בַּהּ גַּם כֹּאשֶׁר מְכַרְעִים עַל פִּי הַשְּׂכָל יֵשׁ הַרְבֵּה וּיְכוּחִים וּסְפִיקוֹת. מִדּוּעַ אִם כֵּן זֶה עֵדִיף מְנַבִּיא?

הַקִּב"ה מִתְקַן אֶת הַחֲסִרוֹנוֹת הַנוֹבְעִים מִהַדְּרָכוֹת שְׁגוּיוֹת שֶׁל חֲכָמִים. הָאֵם זֶה אוֹמֵר שֶׁהֵם פְּחוֹת צְרִיכִים לְהִתְאַמֵּץ בְּבִירוֹר הַהֲלָכָה?

לעילוי נשמת אליעזר בן יעקב שלמה ברנד ז"ל

[ו] בְּחִרְהָ הַתּוֹרָה שֶׁתִּמְסָר הַכְּרַעַת הַסְּפָקוֹת לַחֲכָמִים וְלֹא מִסְרָה לְנְבִיאִים, לְסִבּוֹת רְבוּת: שֶׁהַדְּבָר בְּרוּר שְׂאִין הַנְּבִיאִים מִתְּנַבְּאִים בְּכָל עֵת, וְאִם כֵּן, מָה נַעֲשֶׂה בְּיָמֵים אֲשֶׁר הִיָּה דְבַר ה' יָקָר אֲלֵיהֶם. וְעוֹד, שֶׁגְּלוּי וְיָדוּעַ הִיָּה לְפָנָיו, שֶׁהַנְּבוּאָה לֹא תִהְיֶה שׁוֹפְעַת אֲלֵינוּ תָּמִיד, אֲבָל יִגִּיעַ עֵת שִׁיגְרָמוּ עוֹזְנֵינוּ לְחֶתֶם חֲזוֹן וְנְבִיא, וְאִם הַכְּרַעַת הַסְּפָקוֹת תִּהְיֶה נִמְסָרָת לְנְבִיאִים, מָה נַעֲשֶׂה בְּזִמְנֵי אֵין חֲזוֹן נִפְרָץ? אֲלֵא נְשׁוּטֵט לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא נִמְצָא, וְלָכֵן גִּזְרָה חֲכָמָתוֹ שֶׁתִּמְסָר הַהֲכָרְעָה לְכַת הַחֲכָמִים אֲשֶׁר לֹא סָר וְלֹא יָסוּר, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחֵנוּ עַל זֶה: "כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זְרַעוֹ". וְעוֹד, שְׂאִין נְבוּאָת הַנְּבִיאִים שֶׁצְּוִיִּתְנוּ הַתּוֹרָה לְסִמְךָ עַל דְּבָרָיו, בְּעֵינֵינוּ שְׁלֹא יִהְיֶה אֲפֶשֶׁר שִׁפְּלָ בּוֹ סִפְקָ אִם הִיא אֲמִתִּית אִם לֹא, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּרַר לְפָנֵינוּ, וְלָכֵן בְּחִרְהָ הַתּוֹרָה יוֹתֵר שֶׁתִּמְסָר הַהֲכָרְעָה לַחֲכָמִים שִׁסְכִּימוּ עֲלֶיהָ בְּטַעַם וְרָאִיָּה, מִשֶּׁתִּמְסָר לְנְבִיא, אַחֵר שְׁלֹא יִתְאַמְתּוּ דְּבָרָיו כִּי אִם מִצַּד הָאוֹת, וְאוֹתוֹ אוֹת אֲפֶשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ דְּבָרִים בְּגוֹ.

וְאֵין סוֹבֵר עוֹד, שְׂאִי אֲפֶשֶׁר שִׁימְשֹׁף מִמָּה שִׁיכְרִיעוּ הַסְּנֵהֲדָרִין הַפְּסָד בְּנִפְשׁ כָּלֵל גַּם כִּי יֵאָכִילוּ דְבַר הָאֲסוּר וְשִׂיאֵמָרוּ בּוֹ שֶׁהוּא מֵתָר, לְפִי שֶׁהִתְקוּן אֲשֶׁר יִמְשֹׁף בְּנִפְשׁ מִצַּד הַהֲכָרְעָה לְמִצְוֹת הַחֲכָמִים מוֹרֵי הַתּוֹרָה, הוּא הַדְּבָר הַיּוֹתֵר אֶהוּב אֲצֵלוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאִמְרוֹ (שְׁמוּאֵל א טו כב): "הִנֵּה שְׂמַעַת מְזַבַּח טוֹב", בְּתַקוּן הוּא יָסוּר הָרַע אֲשֶׁר הִיָּה מְעַתְּד לְהִתְיַלֵּד בְּנִפְשׁ מִצַּד אֲכִילַת הַדְּבָר הָאֲסוּר הוּא. וְכִיּוֹצֵא בְּדְבַר הַזֶּה בְּעֵצְמוֹ יִקְרָה בְּגוֹף, כִּי הַמְּאָכֵל הַמְּזַיֵּק כְּשִׂיאֲכִלְהוֹ הָאוֹכֵל עַל דַּעַת שְׁמוֹעִיל אֲלָיו הִנֵּה מִחֻשְׁבָּתוֹ תִּפְעַל בְּמִאֲכָל הוּא וְיָסוּר מִמְּנוֹ הַזְּקוֹ אִם לֹא שִׁיְהִי מְפֻלָּג. כֵּן הֵעֵנִין כְּשִׂימְשֹׁף הָאֲדָם אַחֲרֵי מִצְוֹת הַסְּנֵהֲדָרִין, גַּם כִּי יִשְׁגוּ וְיִזְרוּ בְּדְבַר הָאֲסוּר שֶׁהוּא מֵתָר, הַמְּשַׁכּוֹ אַחֵר עֲצָתָם וְהִיוֹתוּ נִמְשָׁף לְדְבָרֵיהֶם יָסִיר מִנִּפְשׁוֹ כָּל אוֹתוֹ רַע שֶׁהִיָּה רְאוּי שִׁתְּיַלֵּד מִצַּד אֲכִילַת הַדְּבָר הָאֲסוּר הוּא. וְלָכֵן צְוִתָּה הַתּוֹרָה וְאָמְרָה: "לֹא תִסּוּר מִן הַדְּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יְמִין וְשְׂמָאל". וְהִנֵּה נִשְׁלַם בְּזֶה עֵינֵינוּ הַשּׁוֹפְטִים וְתַקוּנָם.

ההימשכות אחר חכמים תבטל הנוק

יָקָר - נְדִיר. לְחֶתֶם - לְסָגוֹר, לְהַפְסִיק. אֵין חֲזוֹן נִפְרָץ - הַנְּבוּאָה אֵינָה מְצוּיָה. מִצַּד הָאוֹת - הַמוֹפֵת שֶׁעוֹשֶׂה הַנְּבִיא. יִהְיֶה בּוֹ דְּבָרִים בְּגוֹ - שֶׁהָאוֹת אֵינָה אֲמִתִּית אֲלֵא תַחְבוּלָה. שְׂמַעַת מְזַבַּח טוֹב - טוֹב יוֹתֵר לָהּ הַשְּׂמִיעָה בְּקוֹלוֹ מְקוֹרְבָנוֹת. מְפֻלָּג - מְזַיֵּק בְּיוֹתֵר.

ביאורים

אחרי שעסקנו בעניינה של ההנהגה התורנית העוסקת הן בדינים המעשיים השייכים לתיקון החברה וליחסים שבין אדם לחברו, והן בעניינים הרוחניים, הגיע הזמן לעסוק במלכות. הר"ן כבר קבע לעיל שתפקידו של המלך הוא השלמת ההנהגה המדינית והחברתית, כאן הוא פונה לעסוק בסוגיה שבה נגענו כבר לעיל - מדוע התורה הציבה את קיום מצוות מינוי המלך, כדבר הבא מכוח בקשה - למנות מלך "ככל הגויים אשר סביבתי", הרי, לכאורה, בקשה זו להיות ככל הגויים היא שלילית?

הר"ן נותן שתי תשובות לשאלה זו. הראשונה היא שהלשון הזו שבפסוק באה לרמוז למה שאירע שנים רבות אחר כך במינוי המלך הראשון - בימי שמואל: "שגם זה מרמיזותיו על העתידות, שכן היה כשאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, וכן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו'" [רמב"ן דברים יז יא]. והתשובה השייכה היא שהתורה מתייחסת לתקופה שבה עם ישראל מגיע לארצו, ומתחיל להתבסס בה כדוגמת ימי שמואל, שבהם עם ישראל עומד בפני ניסיון קשה, מכיוון שהרצון להתבסס ולבנות מדינה גדולה ומבוססת עלול להביא אותם להשתעבד לדברים אלו ולשכוח את הייחודיות של עם ישראל ואת העובדה שאסור להם להסתפק בדברים אלו. לכן ציוותה אותנו התורה להמליך עלינו דווקא מלך שה' יבחר בו ויהיה מתאים לאידיאלים הגדולים שעם ישראל צריך לגלות בעולם.

אחת מהמצוות המיוחדות שהתורה מצווה את המלך היא שיהיה לו ספר תורה שיהיה עימו וילך עימו לכל מקום. הניסיונות שהמלך עומד בפניהם גדולים מאד. הסמכויות שלו רחבות ועיקר תפקידו בשפיטת העם הוא דווקא להעניש ולהכריע בדינו של אדם באופן השונה משורת הדין, לצורך תיקונה של החברה. מצב זה עלול להרחיק אותו מהכתוב בתורה, ועלול גם לפתותו לעשות כל מיני דברים שאינם ראויים, רק כדי להראות שהוא אינו מחוייב לדינים כלשהם, או כדי להראות את גודלו ואת חוזקו. לכן מצווה אותנו התורה לכתוב לעצמו ספר תורה נוסף, ללכת עימו כל הזמן ולקרוא בו על מנת שהוא 'יישר' את מעשיו ואת כוונותיו.

הרחבות

• ספר התורה המלכותי

צְנֹה שִׁיהִיה סֵפֶר תּוֹרָה עִמּוֹ תָּמִיד. הציווי המיוחד למלך, לדברי הר"ן, הוא מכיוון שניתנת למלך אפשרות לשנות מדיני התורה לצורך השעה, לכן תמיד צריך הוא לזכור שהמטרה הינה שמירת התורה והכפיפות לה.

הרב צבי יהודה קוק מביא פירוש לפסוק: "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו" [דברים יז, יט] באופן שמתאים לדברי הר"ן. לפירוש זה, המילים "כל ימי חייו" שבפסוק אינן מתפרשות כתיאור זמן אלא כמושא, כלומר - וקרא בו את כל ימי חייו. על המלך לקרוא בספר התורה את כל סדרי חייו, וכל ימי חייו צריכים להיות יונקים ומושפעים מספר התורה [מתוך התורה הגואלת ב, עמ' רנ].

• מטרת משפט המלך

יִכְוֶן כָּדֵי שִׁיהִיו חֻקֵי הַתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ יוֹתֵר נִשְׁמָרִים. בפירוש בארות משה הקשה: לכאורה דברי הר"ן כאן סותרים את דבריו לעיל בדרשה זו [לעיל, ד ניסן]. שם כתב הר"ן שהאפשרות שניתנה למלך לעבור באופן זמני על דברי התורה היא לצורך יישוב העולם ותיקונו, ואילו כאן כתב שהכוונה היא כדי שיהיו חוקי התורה נשמרים יותר? [מהדורת מוסד הרב קוק עמ' תמב]

ניתן לישב, שאכן מטרת התורה במשפט המלך היא התיקון המדיני, אך התיקון המדיני הוא בעל מטרה כשלעצמו להוות בסיס לעם אלוהי השומר תורה ומצוות. מטרה זו צריכה לעמוד לנגד עיני המלך על מנת שלא יתפתה ויסטה חלילה מדברי התורה.

שאלות לדין

אנו מוצאים מלכים רבים בימי בית ראשון שמונו על ידי נביא, אך עשו מעשים מרושעים. האומנם נביא יכול לטעות?

לפי דברים אלו, כיצד מותר כיום להצביע בבחירות לראשות הממשלה?

וּלְפִי שֶׁהַסְּדוֹר הַמְּדִינִי לֹא תִשְׁלַם עַל פִּי הַשּׁוֹפְטִים לְבַד, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוּ, אִם לֹא שִׁשְׁלִימָנוּ מינוי המלך המלך, התחיל לצוות במצות הקמתו, ואמר (דברים יז ד): "כי תבא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי". ומן הנראה שאמרו "אשימה" וגו' ירמוז במה שאמר לעתיד בימי שמואל, כמו שכתב הרמב"ן זכרוננו לברכה.

אָבֵל אֲנִי מוֹסִיף עוֹד בְּאוֹר בְּפִסּוּקִים הָאֵלֶּה, שֶׁהוּא אוֹמֵר: כִּי תִבֹּא אֶל הָאָרֶץ, גַּם כִּי תִגְבֵּר עליו ותאתר להדמות אל הגוים אשר סביבותיו שעקר הנהגתם נמשכת מצד המלכות מה שאין ראוי להיות כן, עם כל זה השמר לה שלא תרצה להדמות אליהם לגמרי, כי הם ממליכים עליהם האיש אשר יחפצו בו יותר, אבל אתה לא תשלט עליה תאותך כל כך, אשר גם כן תאמר "אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי", מה שאין ראוי לה לומר, השמר לה שלא תמליך ככל אות נפשך, אבל יהיה המלך - אותו "אשר יבחר ה' אליהו בו", ואמרו ב"ספרי" (דברים קנז): "על פי נביא".

וּלְפִי שֶׁכַּח הַמֶּלֶךְ גָּדוֹל, אֵינָנו מְשַׁתְּעֵבֵד לְמִשְׁפָּטֵי הַתּוֹרָה כְּמוֹ הַשּׁוֹפֵט, וְאִם לֹא יִהְיֶה שֶׁלֶם ביראת אלהיו, יבוא להפריץ על המדות יותר ממה שיתחייב לתקון הכלל, צוהו שיהיה ספר תורה עמו תמיד, כאמרו (דברים יז יח-ט): "והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת". ירצה בזה: שכשפריץ על מדות התורה (כלל) לצרף תקון זמנו, לא תהיה פגנתו לעבר על דברי תורה כלל ולא לפרק מעליו על יראת שמים בשום צד, אבל תהיה פגנתו - לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם, שבכל מה שיוסיף או יגרע יכון כדי שיהיו חקי התורה ומצוותיה יותר נשמרים, כאשר נאמר על צד המשל, שכשיהרג הורג נפש בלא עדים והתראה, לא תהיה פגנתו להראות ממשלתו לעם שהוא שליט על זה, אבל יכון בעשותו זה כדי שמצות "לא תרצח" תתקיים יותר ולא יפרצו עליה.

כתיבת משנה התורה ונשיאתה

ביאורים

גם אם לא תמיד שמים לב לכך, אפשר לומר שאחת הסוגיות הבולטות המלוות את האנשים השולטים - מלכים, ראשי ממשלות, נשיאים וכדומה, היא סוגיית הכבוד. כל בית מלוכה מתאפיין ברמה גבוהה של פאר והדר - רכבי שרד, בניינים מפוארים, ועוד. בעלי שלטון רבים מתהדרים במשמרי כבוד או מצעדים צבאיים המבטאים עוצמה צבאית וכוח רב. מציאות זו היא מורכבת. מצד אחד, ישנה חשיבות גדולה לכבוד המלכות: "כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם... המלך מסתפר בכל יום, ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים, שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך, ויושב על כסא מלכותו בפלטרין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל העם באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו ומשתחווים ארצה" [רמב"ם מלכים פרק ב, הלכות א, ה]. ישנה חשיבות רבה להצגת כוחו הגדול של המלך, וליחס המכבד שרווחש הציבור למלך ולשלטונו, שמתוכם ניתן למלך כוח של הנהגה. ניתן לומר שכבוד המלכות הוא אחד הכלים החזקים שבידיו של המלך כדי שיוכל להוציא לפועל את תפקידו החשוב והמרכזי.

אולם מצד שני, כפי שאנו רואים באינספור דוגמאות, המלך עלול להפוך להיות משועבד לכבוד, להפוך את הכבוד מאמצעי לחיזוק ולביסוס ההנהגה, למטרה אנוכית כשלעצמה. דווקא מלך שעניין הכבוד וריבוי הכוח אצלו כה דומיננטיים, עלול מאוד מאוד להיכשל בכך. לכן התורה רואה חשיבות גדולה לצוות דווקא אותו בבריחה מן הכבוד, בהבנה שהכבוד הוא הכוח שניתן לו ככלי, שהיכולת השלטונית שניתנה לו היא המולכת עליו, כלומר היא הכלי שניתן לו להנהיג כמצופה ממנו, והוא משועבד אליו להוציא אל הפועל. כיוון שכך, ניתן לומר שמלך שישכיל להשתמש בכבוד באופן הנכון בלבד, כל ההתנהלות שלו תהיה שונה לחלוטין - טהורה יותר, אמיתית יותר, וממילא גם מצליחה יותר.

הרחבות

איסור גאווה

וְזוֹ מִצְוַת כּוֹלֶלֶת הַמֶּלֶךְ וְהַדְּיוֹט. לדעת רבי משה מקוצי איסור הגאווה על כל אדם מישראל הוא מצוות לא תעשה, ונלמד מהפסוק: "השמר לך פן תשכח את ה' אלוהיך" [דברים ח, יא]. את הראיה לכך ששכחת ה' נובעת מגאווה, מוצא השר מקוצי בפסוק סמוך: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלוהיך" [שם שם, יד]. השר מקוצי אף מדגיש את חשיבות הענין, ומספר שבתחילה סבר שלא למנות איסור זה במניין המצוות, אלא שאז הראו לו משמים בחלום שהוא שכח את העיקר - "השמר לך פן תשכח את ה' אלוהיך". בבוקר התבונן בדבר והחליט למנות את איסור הגאווה כמצוות לא תעשה [ס"מ"ג, לא תעשה סד].

כפיפות המלך למצוות הנביא

וְזוֹ הַדְּבָר מְשַׁעֲבֵד אֱלֹהֵי יוֹתֵר הַמֶּלֶךְ. ניתן להבין שהשעבוד של המלך לנביא מסתכם בהוראת התורה למלך לשמוע לדברי הנביא, אך רש"י [דברים יז, כ] מוסיף שמלכותו של המלך משועבדת לנביא ואם המלך לא ישמע למצוות הנביא סופו שתיפסק מלכותו. מהמשך הפסוק: "למען יאריך ימיו על ממלכתו" משמע שאם לא ישמע לדברי הנביא לא יאריך ימיו על ממלכתו. רש"י אף מציין שכך אכן אירע לשאול המלך, שנענש ונלקחה ממנו המלכות מכיוון שעבר על ציוויו של שמואל להמתין לו שבעה ימים, ושאלו העלה את העולה ולא חיכה עד סוף היום השביעי.

שאלות לדיון

אם המלך הוא עבד של העם, מדוע העם צריך לכבד אותו? האם זה רק מדין הכרת הטוב? מדוע המלך משועבד לנביאים יותר מאשר לשופטים?

לעילוי נשחת אליקים בן פנחס פדרמן ז"ל

האזרה מגאוה למלך ולהדיוט

ולפי שהוא מושל ממשל רב° והוא מעתד להתגאות° בזה, הזוירו להשמר מזה, באמר (דברים יז ט): "לבלתי רום לבבו מאחיו", וזו מצוה כוללת המלך וההדיוט, ונתיחדה במלך לשתי סבות - האחת: שהוא מעתד להכשיל בגאווה ובגדל לבב, השנית: שגלמוד קל והמר להדיוט, פן כתב הרמב"ן זכרונו לברכה.

לא ראוי למלך להתנאות

ולפי דעתי שיש במלך צד ייחודה שמופגז ראוי יותר שלא ירום לבבו מצד המלכות יותר ממה שראוי שלא ירום לב שר או בני אדם מצד המעלות הנמצאות בהם. והוא: שידוע, שהמלכות איננו דבר דבק° למלך, אבל הוא דבר נתן אליו מאת העם או מאת ה' יתברך לצורך תקון העם, או לצורך תקון עצמו. וזהו שאמר שלמה בחכמתו (קהלת ד יג-ט): "טוב גלד מספן וחכם ממלך זקן וקסיל אשר לא ידע להזהר עוד, כי מבית הסורים יצא למלך" וגו'. נמצא שאין המלכות דבק עם המלך, אבל הוא תאר נוסף עליו לצורך תקון הכלל, ולכן אין ראוי למלך שיראה עצמו כמושל ושליט על העם, אבל קעבד אליהם לצורך תקונם. ומפני זה אמרו ב"הוריות" (א י): "כסבורין ששררות° אני נותן להם עבדות אני נותן להם". וזהו שאמר דוד עליו השלום (תהלים כד ט-ח): "שאו שערים וגו' ויבוא מלך הפבד, מי זה מלך הפבד ה' וגו', ונמצא פתוב לרבנו יונה זכרונו לברכה ב"מגלת סתרים" שלו שפרשו קה: שהמלכים כלם אינם מולכים על הפבד, אבל הוא מולך עליהם, כי כפי מה שירצו ההמון לתת לו מן הפבד פן יהיה לו מן המלכות, עד שאם ירצו להסיר מהם כל הפבד הוא יוסר מהם המלכות לגמרי, ונמצא שאינם מולכים על הפבד, אבל הוא מולך עליהם, אבל ה' יתברך הוא "מלך הפבד", כי הוא מולך ומושל עליו. ואחרי שאין פבד המלך ומלכותו לתקון עצמו, רק לתקון העם, ראוי יותר שלא ירום לבבו מצד מלכותו ממה שראוי שלא ירום לב החכם מצד חכמתו אשר קנה או השפיע ה' יתברך אליו לתקון נפשו ראשונה°. גם ראוי יותר שלא ירום לבבו מצד מלכותו ממה שראוי שלא ירום לב אהד מההמון האנשים אשר אסף עשר ונכסים, להיות המכון מהמלכות ראשונה° ובעצם תקון העם, לא תקונו. ולפיכך נתיחדה המצוה הזאת במלך, ואמר: "לבלתי רום לבבו מאחיו".

שעבוד המלך לנביא

וכתב עוד (דברים יז ט): "ולבלתי סור מן המצוה ימיו ושמואל", ופרש רש"י זכרונו לברכה: "אפלו על מצוה קלה של נביא", וזה הדבר משעבד אליו יותר המלך. ממה שמשעבד אליו השופט, כי אין השופטים משעבדים לנביאים במשפטי התורה כמו שכתבתי למעלה.

ממשל רב - סמכותו גדולה. מעתד להתנאות - קרוב להיכשל בגאוה. דבק - דבר טבעי בעצמותו של מלך. אבל - אלא. שררות - שלטון. הוא - הכבוד מולך עליהם. ראשונה - מתחילת ברייתו (חכם מלידה). המכון מהמלכות ראשונה - המטרה העיקרית של המלכות היא תיקון העם ולא תיקון מעמד המלך.

ביאורים

באותה השיטה שהתחיל בה הר"ן לעיל - למצוא את ההקשר שבין מצוות התורה השונות, הסמוכות זו לזו בפסוקים, הוא ממשיך גם כאן.

מצוות רבות עוסקות בחיוב לתת לכהנים וללוויים חלק מהנכסים. ציווי זה קיים בעיקר בזמן שעם ישראל נמצאים על אדמתם ובית המקדש בנוי על תילו, אז מדובר בנתח נכבד ומשמעותי, הכולל את כל סוגי שימושיו של האדם - פירות וירקות, בשר, צמר לביגוד וכדומה.

דבר זה דורש התבוננות. מדוע הכהנים והלוויים אינם נושאים בנטל הכלכלי באופן שווה אלא חיים, כביכול, על חשבון אחרים?

אלא שעל הכהנים והלוויים מוטל תפקיד חשוב ומרכזי מאוד. היכולת שלהם לקבל את פרנסתם מן הציבור, נותנת להם אפשרות לעסוק ביישוב הדעת ובצורה רצינית ומעמיקה בעבודת המקדש ובלימוד דיני התורה, וכך לנהל בצורה טובה את מערכת המשפט. זו הסיבה שלדברי הר"ן רוב השופטים היו משבט לוי, וזהו הקשר שבין הציווי לתת להם חלק מהנכסים, לבין פרשת שופטים. נושא זה שהוא לכאורה 'צדדי', תופס דווקא מקום מרכזי. הוא מלמד אותנו על כמה מורכבת מלאכת השפיטה על פי דין תורה, ועד כמה יש להשקיע בלימוד לקראתה, עד מנת שיהיו דיינים שהם באמת ראויים למשימה כבירה זו של גילוי משפטי התורה והנהגתה בעולם.

כדי להבין את דברי הר"ן לעומק, חשוב שנשים לב שהקב"ה בחר בכך שכל הציבור יישא בנטל הכלכלי של לומדי התורה, ולא מצא פתרון אחר לבני שבט זה. ישנו ערך מיוחד לכך שכל אחד ואחד מישראל מתרגל להיות חלק מאותה מערכת לימודית שתפקידה להנהיג את החברה היהודית מתוך התורה, ולהשקיע בכך נתח נכבד ומשמעותי מנכסיו.

הרחבה

• סמיכות השופטים לכהנים

והנה רב השופטים היו משבט לוי. הר"ן מבאר שענייני הכהנים הוזכרו בפסוקים מיד אחרי פרשת השופטים והמלך כהשלמה לעניין השופטים - מפני שרצון התורה לדאוג לכלכלתם של השופטים ולאפשר לשבט לוי להתפנות לעיסוק זה. הספורנו לעומת זאת מפרש שהפרשה כולה עוסקת בהעמדת הנהגה של עם ישראל וביצויים המיוחדים להם. זוהי הסיבה להזכרת המלך והשופטים - שהם האחראים על סדרי המדינה. וכהמשך לזה הוזכרו הכהנים והנביאים המדריכים את העם ומנהיגים אותו בענייני הרוח: "אחר המצות להמון צוה עניני מנהיגיו והם המלכים והשופטים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל" [דברים טז, ח].

• מתנות כהונה

וכת השופטים שצריכה תקון כפר השלימו בכל המצטרף אליהם. הר"ן כותב שהתורה הסתפקה בכך שמשבט לוי יוכלו לקום שופטים. עם זאת מצאנו שחז"ל אכן תקנו תקנה עבור כל השופטים לקבל פרנסה מהציבור, גם אלה שאינם משבט לוי [כתובות קה]. ובתוספת שם ד"ה גורזין. על פי הסברו של הר"ן למתנות הכהונה, מתברר כי תקנת חז"ל עבור השופטים הינה השלמת רצון התורה במצוות מתנות כהונה.

שאלות לדין

נראה כי הלוויים והכהנים היו מנותקים מהחיים המעשיים. כיצד אם כן אנשים כאלו יכולים ללמוד תורה ולפסוק הלכות?

כשבית המקדש ייבנה, האם הלוויים והכהנים יפסיקו לעבוד? האם מתנות הכהונה יוכלו לספק את צרכי הקיום הבסיסיים?

לעילוי נשמת שלום בן ג'ני ז"ל

ונישלים בכאן מנוי שתי הכתות האלה שהם השופטים והמלך, ויכלתם בדבר המשפט. אבל הדבר הנשאר להשגיח עליו, הוא תקון הכתות האלה במחיתם^ו וענינם כדי שיוכלו להשלים הדבר שנתמנו עליו. והנה פת המלכים אינה צריכה תקון בזה, כי הם שליטים על הארץ והכל שלהם, אבל על פת השופטים צריה להשגיח. והנה רב השופטים היו משבט לוי, לפי שהם היו יותר פנויים, מצד שלא היו טרודים בעסקיהם, כי לא היה להם חלק ונחלה עם ישראל, וכן שנינו ב"ספרי" (דברים קג): "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט - מצוה בבית דין שיהיו בו כהנים ולויים", וזהו שאמר הכתוב (דברים לג א): "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". ולפיכך התחיל הכתוב בתקון וסדור ענינם, ואמר: שאין ראוי שיהיה לכהנים חלק עם ישראל, בעבור שלא יטרודים עסקיהם בנחלתם מהשלים כל מה שצריה במקדש, ושיהיו פנויים בלמוד התורה למען ישפטו העם משפט צדק. וזכה להם מהקרבנות הנעשים במקדש בשר חטאות ואשמות וזולתם - "אשי ה' ונחלתו יאכלון" (דברים יח א). ומאת העם זכם כל מה שייצטרף למחיתם, באמרו (שם טג-ד): "וזה יהיה משפט הכהנים וגו' ראשית דגנך וגו'. והנה זה כולל כל צרכי האדם ההכרחיים, כי הנה יש להם מהתרומות והמעשרות - דגן ותרומה ויצהר, ומזבחי המקדש מאת זבחי הזבח - בשר ללפת בו את הפת, ומראשית הגז וסתפקו מלבושיהם הצריכים להם, כי לצרף מלבושיהם זכתה אליהם התורה ראשית הגז, ומפני זה אמרו במסכת "חלין" (קלז א): "כבשים שצמרן קשה פטורים מראשית הגז, שנאמר (איוב לא ט): 'ומגז כבשי יתחמו'", כי אחר שלא זכתה תורה לכהנים ראשית הגז רק לצרף מלבושיהם, הכבשים שצמרם קשה ושאינם ראויים לכך - פטורים ממנו.

והנה השלים בכאן להם כל צרכיהם התמידיים ההכרחיים. אבל ידוע, שייזדמנו לאדם הוצאות מקריות יוצאות מהסדור המורגל, לפיכך זכתה להם התורה גם פן קצת דברים מקריים שאינם תמידיים, כשדה חרמים^ו וגזל הגר. ובזה השלימה התורה כל צרכיהם ונתקנתם, וזכתה להם מצוי למצוי ושאינו מצוי לשאינו מצוי.

והנה בכאן נשלם כל תקון כתות השופטים מעמידי המשפט, כי פת המלכים אינה צריכה תקון בשקבר ענינם מתקן בעצמו. וכת השופטים שצריכה תקון כבר השלימו בכל המצטרף אליהם.

^ו להשגיח עליו - להתבונן בו. **במחיתם** - לדאוג לצרכי פרנסתם. **ללפת בו את הפת** - לאכול אותו עם הפת. **שדה חרמים** - אדם שהחרים (גזר) את שדהו לה'. **וגזל הגר** - אדם שגזל גר, והנגזל מת ואין לו יורשים, משיב הגזילה לכהנים.

ביאורים

לכל אחד מאיתנו יש רצון לדעת מה יקרה בעתיד. לרצון זה יכולות להיות כמה סיבות, חלקן חיוביות וחלקן שליליות. שתיים מהסיבות המרכזיות המובילות את האדם לחיפוש ידיעת העתידות הן החשש מפני הבאות והרצון להגיע לכל מיני מטרות. אלא ששתייה זו לחיפוש ידיעת העתיד גורמת פעמים רבות לאדם להתחכם ולחרוג מהתפקיד המוטל עליו. הקב"ה ברא את העולם באופן שבו האדם צריך לעשות את המוטל עליו על פי מה שנראה לפניו, וכך להתנהל ביושר ובתמימות: "תמים תהיה עם ה' אלהיך" (דברים יח, ג). חקירת העתיד בדרכים כאלה, היא ניסיון לפרוץ את הגדרות, להתחכם ולנסות להיות 'יותר חכם מהבורא', ולכן היא אסורה.

הקב"ה מצווה את עם ישראל שלא 'להתחכם' יותר מדי: "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך" (שם יד). הקב"ה לא רק ברא את העולם, אלא הוא משגיח עליו ומכוונו, ועלינו, בני האדם, הוא מצווה לפעול ולעשות, מבלי לחרוג מתפקידנו, ולעסוק בניחושים של העתיד. אנו מאמינים שיש בורא לעולם והוא משגיח עליו ומכוונו, והוא ידאג למה שצריך לקרות שאכן יקרה, ואל לנו להתחכם ולחפש פתרונות עקיפים, שהרי הקב"ה: "לא ימנע טוב להולכים בתמים" (תהילים פד, יב).

הר"ן מוסיף עוד פירוש לפסוקים אלו. כמו שראינו קודם, מי שהולך לפי רצון הבורא, אינו מפסיד מכך אלא רק מרוויח לטווח ארוך, לפי פירוש זה, כוונת התורה היא להשוות בין הגויים ההולכים בדרכי האמורי, שאצלם לעיתים רבות אותם חווי העתיד טועים ומטעים את האדם, לבין ההולכים בדרך ה', שזוכים לכך שכאשר הקב"ה רוצה הוא מודיע להם דברים נעלמים או עתידות באמצעות הנביאים, ובדבריהם אין כל טעות או סטייה. לפי הסבר זה משמעות המילה תמים, היא שלם, כאילו אמר הפסוק - 'שלם תהיה, כשתלך עם ה' אלוהיך'.

הרחבות

• הדרכה פרטית בעבודת ה'

כאשר נתבאר ענין שאול בדבר האתונות. למדנו מכאן, שהנביא היה מסייע לאדם בצרכיו הגשמיים על ידי נבואתו, כשם שסייע שמואל לשאול בענין האתונות.

הגאון מוילנא מוסיף שהנביא היה מדרוך את האדם גם בענייני הרוחניים לפי מה שמתאים לאותו אדם: "כי כל אדם ואדם יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהם דומים זה לזה, ואין טבע שני בני אדם שווה. וכשהיו נביאים, היו הולכים אצל הנביאים לדרוש את ה', והיה הנביא אומר על פי משפט הנבואה, דרכו אשר ילך בה, לפי שורש נשמתו ולפי טבע גופו" [ביאור הגר"א משלי טז, ד].

אם כן, יש מקום לשאול: לאחר שבטלה הנבואה, כיצד יוכל האדם לקבל הדרכה בעבודת השם לפי דרכו המיוחדת לו?

על כך עונה הגר"א, שיש בישראל רוח הקודש, ועל פיה אפשר לדעת כיצד לנהוג, "ורוח הקודש יש לכל אדם ואדם". כל זאת בתנאי שהאדם דבוק בה' ואינו מתאוה לדברים שאינם על פי רצון ה'. והיות שקשה להגיע לדרגה כזאת, עיקר ההדרכה בזמן הזה היא לדקדק במעשים, לקיים מצוות עשה ולהיזהר מעבירות, ומכח המעשים יתקונו גם המחשבות [שם].

שאלות לדין

לשם מה נתן הקב"ה כוחות ביד המכשפים והקוסמים?

"כי הקדימו לכם נביאים ישלימו עניינכם בכל מה שתצטרכו אליו" - לכאורה נראה שזה לא תמיד קורה... כיצד נסביר זאת?

לעילוי נשמת נח בן יצחק שלמה גרין ז"ל

איטור דרכי האמורי

ואחרי שגשלים זה, בא להזהיר ולמנע מדרכי האמורי. וידוע הוא, שרוב הדברים ההם, התכלית שהם מכוונים בהם הוא שני דברים - האחד: להשיג תועלת בעולם הזה באספת הקנינים ונצוח המלחמות, וזה אחרי עתים (ושעור) [ושעות] הראויות לכל ענין וענין כפי סברתם. והשני הוא: שישגו הקדמת הידיעה בדברים העתידיים, וידוע הוא, שהאנשים היותר נפתים לזה, ורודפים אליו הם המלכים, כי הם ינסו לזה יותר לצורך מלחמותיהם ורב עניניהם. ומפני הענין הזה היו רב מלכי ישראל נכשלים בדרכים האלה, עד שראינו שאול משיח ה' דרש לאשה בעלת אוב לדעת מה יהיה אחריו. ומפני זה סמך לו האזהרות למצות הקמת המלך, להורות שראוי למלך שיזהר מהפשל בזה, ושלא תכשילנו תאותו לדברים האלה מצד שיהיה נכסף לדעת מה יהיה אחרית כל פרט ופרט מעניניו, כי ה' יתברך ישלים כל המצטרף אליו, עד שלא יצטרף לצאת מגדר התורה כלל. ולכן, אחר שמונע ואסר כל הדברים האלה כתב אחרי כן (דברים יח ג): "תמים תהיה עם ה' אלהיך". ועל דרך המפרשים הוא מצוה שיתהלך האדם בתמימות עם ה' יתברך, ולא יתחכם יותר לדרש ולתור על פי דרכי האמורי לדעת מה יהיה באחריתו. וזהו דרך רבותינו זכרונם לברכה בפרק "ערבי פסחים" (ק"ג ב): "מנין שאין שואלין בכלדיים", שצאמר: 'תמים תהיה עם ה' אלהיך'.

אבל כפי קשר הפרשה שסמך אחריו (דברים שם יד): "כי הגוים האלה אשר אתה וגו', יראה לי עוד בפשט הפתוב, שכמו שסמך למעלה מה יהיה משפט הכהנים אחר שאמר שלא יהיה להם חלק ונחלה עם ישראל, שהוא כאומר: אחר שאני מסיר מהם הנחלות והקנינים, צריך שאתקן ענינם מצד אחר, כן הענין כאן בשורה, שידיעה הוא, שכל אמה נכספת בתכלית הכסף לדעת מה יהיה אחריתם בפרטי עניניהם, וכל שכן המלכים שהם יותר צריכים לזה, ולפיכך, אחרי שאסר עליהן כל הדרכים האלה, צריך שישלים ענינם שלא יהיו בהקדמת ענינם חסרים מיתר האמות, ולפיכך סמך ואמר: "תמים תהיה עם ה' אלהיך", ואין ספק, ש'תמים' פרושו: "שלם", והוא כאומר: לא תירא פן תחסר דבר כשתמנע מאלו הדברים שאסרת, כי שלם תהיה עם ה' אלהיך, לא תחסר דבר, שעם היות ש'ה' יתברך אסר עליך כל הדברים האלה הנה הוא השלימך ביותר מזה. וזהו שסמך ואמר (דברים שם יד): "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו", כלומר: שתכלית ענינם בהקדמת ידיעת פרטיהם ועניניהם הוא שיידעו אותם מפי מעונניהם וקוסמיהם. ואין ספק, שידיעתם בזה חסרה, כי המעוננים והקוסמים אם יגיעו שיודיעו קצת מהדברים העתידיים, לא תגיע חכמתם בשום פנים שיודיעום כלם, כמו שאמר הנביא כמהתלם בפרעה (ישעיה מז א): "עמדו נא וישעוהו הכרי שמים החזים בפוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך", ובא בקבלת רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה פה ב): "מאשר" - ולא כל אשרו". גם יחליפו מין במין, וימשו פ' מצד הקדמת ידיעתם הפסד, הפך התועלת אשר פון בו. הנה אם פן, תועלת המעוננים והקוסמים אינה שלמה, אבל חסרה מאד, אבל אתה - לא כן נתן לך ה' אלהיך, כי הקדימו לכם נביאים ישלימו עניינכם בכל מה שתצטרכו אליו, והוא אמרו (דברים יח טו): "נביא מקרבה מאחריך פמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעו", והוא ידוע, שאין מתועלת הנביא לצוות על משפטי התורה בלבד, אבל גם להודיע הדברים הנעלמים מן העין שישתדלו בהודעתם אל הקוסמים, כאשר נתבאר ענין שאול בדבר האתונות.

דרכי האמורי - הנהגות הגויים עובדי ע"ז. עתים ושעות - זמנים ושעות המסוגלים לנושאים מסוימים. נפתים לזה - מתפתים לדרכי האמורי. כלדיים - חוזים בכוכבים. במתהל - כשוחק. מאשר - ולא כל אשר - שאינם יכולים לידע הכל. וימשו - ויגרם. הקדמת ידיעתם - את העתידות בצורה שאינה מדויקת. אבל - אלא.

העדפת נביאים על קוסמים